

ETNOLOGIJA ALI ANTROPOLOGIJA! PRILOG DISKUSIJI NA TEMU: ETNOLOGIJA I?, ILI?, I/ILI?, KROZ?, VERSUS? (ITD.) ANTROPOLOGIJA*

INES PRICA

Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Ulica kralja Zvonimira 17

UDK 39:572.001

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 15. 10. 1998.

U prilogu se pokušava uspostaviti natruha izostale profesionalne rasprave na široj razini o imenu, identitetu te institucionalnom statusu discipline skrivene pod mješovitim nazivom etnologija — (kulturna, socijalna) antropologija, sve s neposrednim povodom osnivanja katedre za antropologiju na zagrebačkom Filozofskom fakultetu.

Povod reanimaciji rasprave na temu ove dugotrajne i složene rasprave ne samo u hrvatskoj nego i u europskoj etnologiji jest najava osnivanja katedre za antropologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Da se radi isključivo o povodu, naglašavam iz nekoliko razloga: prvo, prilog pred vama ne teži niti može utjecati na stvarno stanje stvari oko utvrđivanja naziva, koncepcije i službenog akademskog statusa discipline (ili disciplina), i u tome smislu rasprava ima čisto "ornamentalni" karakter. To što nikada nemamo osjećaj da se važne stvari događaju na razini šire profesionalne baze i šire profesionalne rasprave, kao što znamo, trajno je stanje naše znanosti, "a i šire", pa se - nakon što to konačno priznamo kao pravilo a ne kao niz slučajnih ekscesa - i prema toj činjenici valja postaviti zrelo i donekle konstruktivno. Bez svake je već sumnje da na neke stvari ne možemo, na druge niti ne želimo utjecati, ali ono što je mnogo važnije jest da za mnoge zapravo nismo niti sigurni kako bismo i zašto utjecali. I da nije svega onog "viška društvenog konteksta" koji je nabujao oko našega inicijalnog problema, opet ne bi bilo jednostavno odgovoriti na pitanje iz podnaslova, pitanje odnosa etnologije i antropologije sa svim reperkusijama koje donosi institucionalizacija bilo koje od iznađenih ili dogovorenih inačica. S druge strane, složenost samog problema i oklijevanje oko davanja jednoznačnih odgovora ne valja brkati s motivima zaobilaženja javne profesionalne rasprave u koju su se ipak - bez obzira kakav bio "rezultat" analize odnosa ovih disciplina - nužno morali uključiti etnolozi, a pogotovo oni koji su, sa svim pratećim posljedicama, upravo dugogodišnje pristalice "antropologizacije" etnološke discipline. Međutim, a u tomu je vjerojatno i meritum stvari, oko legitimnosti procedure "miješanja" "izvorno" etnoloških i "izvorno"

* Tekst je prerađeni referat izložen na Tribinama Hrvatskog etnološkog društva u lipnju i prosincu 1999.

antropoloških paradigmi postoje danas vrlo različiti stavovi, sve do krajnjeg zaključka da je riječ o “zastranjenju” i kvarenju znanstvenih biti. Da se našao netko tko bi i u ovoj prilici jasno i glasno izrekao stav kako se radi o *dvije potpuno različite i neovisne discipline*, onda bi bilo jasno da “etnologija” doista nema ništa važnijeg reći o osnivanju “katedre za antropologiju”. Takav bi se razlog dakako mogao “popapati” tek ako bi se, uz pomoć meditacije, tehnika pozitivnog mišljenja ili jednostavnijih i češće upražnjavanih *nojevih strategija* uspjelo zažmiriti na očito suprotno stanje stvari, a pogotovo na eklatantnu kontradiktornost stavova o “jasnoj podjeli” koji za posljedicu imaju sudioništvo na objema, ali sada “čistim” stranama. Bolje je prema ovoj koncepciji, drugim riječima, u ime *jasnog razdvajanja* izložiti “shizofrenizaciji” pokoji profesionalni integritet nego antropološkoj zarazi izložiti integritet čitave jedne discipline (ili katedre?). No ovime uglavnom i završavam s izlaganjem “stvarnog stanja stvari” iz patuljaste perspektive i s bijednim mrvicama upoznatosti s “cjelinom pozadine” te se vraćam ionako teškim načelnim problemima o odnosu disciplina, znanstvenim, društvenim, profesionalnim razlozima i uvjetima za predefiniranje i eventualno razdvajanje područja etnologije i antropologije, vodeći se mišlju da je načelno o tomu i moguće govoriti upravo uz uvjet *relativne neupućenosti* u čitav spektar izvanproceduralnih detalja koji opterećuje našu, sve *senzacionalističkiju* znanstvenu zajednicu. Moram stoga jasno podcrtati da ovim prilogom nemam ni najmanju namjeru za bilo kakvom *agitacijom* ili *kontra-agitacijom*, nisam ni *protiv* ali niti automatski za bilo koju *opciju*, *akciju* ili *atrakciju*. Ono što dijelim s većinom članstva naše udruge jest mogućnost da, uslijed *blagotvorna neznanja* i nepotpadanja pod ikakve “personalne” znanstvene okolnosti, mogu o svemu govoriti načelno i hipotetički, što je vrlo nezanemariva prednost. Nešto iz domene toga načelnog promišljanja odnosa etnologije i antropologije reći ću odmah, prije nego što pokušam ukratko prikazati ono što mi se čini složenim pa i kontroverznim činjeničnim stanjem europskoga i globalnoga razvoja, odnosno stanja odnosa ovih disciplina. Ne mislim, dakle, da je za etnološku disciplinu automatski spasonosno ikakvo preimenovanje, odnosno da se jedna znanstvena tradicija može “magijski” zamijeniti drugom ma kako “bolja” ona bila. No s druge strane, poštujući upravo legitimnu tradiciju hrvatske etnologije - a to je tradicija interdisciplinarnosti i probijanja metodoloških, tematskih i ostalih granica - ne vidim niti da ima mjesta “jasnim” i “strogim” odvajanjem područja, pogotovo ako ono ide na ruku tek pragmatičnom *odvajanju katedri*, čime bi bilo moguće definitivno i zakonito zaposjesti položaje “prave” etnologije i “prave” antropologije, a sve ono između proglasiti neodlučnim i smušenim vrludanjem onih kojima, s raznih razloga, neprestano izmiče poimanje *temeljnih biti* ovih disciplina.

Dodatno, ukoliko više uopće vrijede naivni napatci o mogućim poboljšanjima tzv. stanja struke, moramo jasno razlikovati eventualnu prednost decentralizacije i “razmrdavanja” pojedinih institucionalnih čvorova inertne akademske (ne)moći od pomalo kaotičnog “razmnožavanja katedri” koje rasipa energetske već ionako oslabljena utočišta etnološke (a očito i antropološke) znanstvene prakse, pravdajući se njihovim neupitnim razlikama i raznovrsnim autonomijama, a zanemarujući realnost procjene

postojećih mogućnosti a nadasve profesionalnih snaga. Demonopolizacija i demonologizacija - otvaranje u višesmjernost perspektiva koje stanje profesije danas i željno išče i epistemološki nalaže - nije isto što i otvaranje više malih monopolističkih mjesta svakog sa svojom (boljom ili lošijom) perspektivom (o čemu ovisi i premjestivost pojedinih *univerzalnih nositelja* i aktera). Ili, još jednostavnije: ne vidim razlog zbog kojega se "studiji antropologije" nisu mogli ne samo uklopiti, nego i znatno pridonijeti kvaliteti i cjelovitosti postojećih "studija etnologije", na opću radost studenata i cjelokupne znanstvene zajednice.

No i nadalje visi pitanje "radi li se o istoj znanstvenoj supstanciji" kada govorimo o E odnosno A, jer o odgovoru ovisi i prosudba petljamo li se neovlašteno u tuđa posla, sitničavo *njurgajući* umjesto veseleći se jednoj zapravo lijepoj stvari kakva bi mogla biti otvaranje nove humanističke katedre, ili opravdano strahujemo da bi napor ozakonjenja i institucionalizacije etnološkog *znanstvenog Drugog*, hotimično ili nehotice, mogao biti usmjeren obezakonjenju njezina paralelnog znanstvenog "trećeg", rizičnog diskursa miješanja, "kvarenja" ali i komuniciranja i dijaloga disciplinarnih i društvenih razina koji već desetljećima probija, bilo katkad tek "metodama pokušaja i promašaja", svaku unaprijednu zadatost i transcendentnu nepremostivost različitih "jedinih i pravih".

Uveseljavajuće je da je sama službena, administrativna klasifikacija naše ili naših znanosti jednostavno riješila taj nerazmrsivi nominalno-paradigmatsko-povijesno-akademski problem. Jedan od naših ministara znanosti lijepo je, na temelju članka 59. stavka 2. pročišćenog teksta Zakona o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti (*Narodne novine*, broj 59/96.) donio Pravilnik o utvrđivanju znanstvenih područja (*Narodne novine*, broj 29, 14. ožujka 1997.) te proglasio da se u "znanstvenom području humanističkih znanosti" na solidnom predzadnjem mjestu, ispred teologije, a nakon povijesti, arheologije, filologije, filozofije i znanosti o umjetnosti - nalazi jedno "polje" gdje se obrađuju *etnologija* i *antropologija*, a ponad toga "polja" nadvile su se "grane", sada doduše obratno poredanih, *antropologije*, *etnologije* i *folkloristike*. Znači li možda ovaj posljednji zagonetni podatak da je staro zemljano tlo etnologije & antropologije uzgojilo u svojim njedrima drvo prijeteće granske hipertrofije antropologije ili nam je samo još jednom uspješno podvalila anti-logika abecednoga reda? Prije, mislim ovo drugo, iako nije "transparentno" zašto abeceda vlada *granama* ali ne i *poljima* (možda je u slučaju "zemljišnih čestica", po pitanju prioriteta i poštivanja postojećih znanstvenih tradicija te u svrhu općega uravnoteženja ipak presudio kakav telefonski poziv u zadnji čas). Bilo kako bilo, antropologija je u ovom službenom dokumentu bez atributa, što (možda, jer tko bi znao) upućuje na to da se htjela izbjeći jasna identifikacija anglo-američke tradicije socijalne, odnosno kulturne antropologije, pri čemu ostaje još "samo" nagađanje oko toga što bi taj opći pojam antropologije imao biti i značiti. Najbliže Lévi-Straussovom konceptu (etnologiji nadređene i naknadne) razine apstrahiranja simboličnoga sadržaja čovječanske kulture takvo je shvaćanje antropologije, uz malo mašte, doista moguće vidjeti u slici, doduše prizemnoga i zemljanoga, ali stabilnoga i nepremjestivoga *polja* obradbe etnološke

građe, koje zasjenjuje klorofilno ovisna i podreziva, ali ipak visinski nedohvatna i univerzalnim suncem obasjana *grana* antropološke teorije.¹ No, takav konstrukt teško da bi govorio o temeljnoj razlici “konstitutivnih biti” njihovih paradigmi i nužnosti udaljavanja mogućnosti u kojima bi moglo doći do opasnog susreta ili kratkog spoja njihovih diskursa.

Nejasna i mješovita terminološka uporaba ovih dvaju koncepata, pri čemu se nikada u potpunosti ne zna njihov “srodnički odnos” (roditeljski s inverznim majčinstvom, sestrinski, bračni, ili samo prijateljski?), odavno je poznata i uobičajena u europskim okvirima. Neodvojivost povijesnih, znanstvenih i protoznanstvenih ishodišta, slaganje ili neslaganje oko zajedničkih začetnika (potreba da se oni stalno nadopunjavaju s tržišta nacionalnih bardova) dodatno se usložnjuje kroz mješovite koncepte reformatorskih zahvata u kontinentalnoeuropskim nacionalnim etnologijama. Svedene na istraživačko bavljenje vlastitom kulturom, upravo nacionalne etnologije šire onu do dugo u stoljeće siromašnu interpretativno-teorijsku ponudu europskih disciplina u užem smislu, okrećući se antropološkoj teoriji u smislu kontekstualno neovisnih tumačenja kroz univerzalno vrijedne kulturne obrasce vođene težnjom kulturnoga relativizma, kulturnoga prijevoda i uspostavljanja komunikacije znanstvenih jezika i znanstvenih tradicija.

Biti na ovome interdisciplinarnom putu znači prije svega biti izložen informaciji, kontradiktornosti, relativizmu i nesigurnosti. Izboriti se za profesionalni identitet ovdje znači kombinirati, domišljati, preklapati, prilagođavati - te se naposljetku, među svim ostalim, izložiti optužbi za trošenje, pripitomljavanje ili iskrivljavanje tzv. konstitutivnih cjelina i autentičnih okruženja dotičnih paradigmi. “Petljanje” znanosti s izvan-disciplinarnim i nad-disciplinarnim jezicima znači ponekad od ovih biti i u potpunosti određen, ili pokajnički vraćen na onaj put od ili do izvora kojega se rezolutno nije izabralo u prvom mahu. To je, dakle, smjer označen kulturnom greškom pa čak i nekom nepatetičnom i sekularnom vrstom kulturnoga grijeha. Objašnjavati se danas na način koji upućuje da se baviš etnografijom odnosno etnologijom odnosno socijalnom odnosno kulturnom antropologijom, odnosno etnoantropologijom i/ili folkloristikom, itd., itd., - a da nismo ni počeli s definicijama predmeta, metoda i ciljeva - moglo bi doista - osim o današnjem stanju koje doista jest takvo - govoriti i o nekoj početnoj ili kako je govorio Bratanić, kongenitalnoj grešci ove disciplinarne mješavine.

Stoga ne treba automatski odbaciti, odnosno valja ozbiljno razmotriti svaki dobronamjerni poziv za rekonstrukciju i ograničavanje njezinih pretpostavki. Jer, paradoks koji kosi ovo disciplinarno područje jest da uza svu širinu, da ne kažem

¹ Druga, uža, službena podjela odnosi se na učilišne i znanstvenoistraživačke institucije i njihove uredbe. Institut za etnologiju i folkloristiku, jedina takva institucija u Hrvatskoj, djeluje pod snagom Zakona o znanstvenoistraživačkoj djelatnosti, na području humanističkih znanosti i to etnologije s folkloristikom te filologije (usmena i pučka književnost); s tim da je odmah u sljedećem redu istaknut termin interdisciplinarnog proučavanja s aspekta etnologije/kulturne antropologije (i dakako ostalih disciplina) te, doduše, s posebnim dodatkom da Institut može promijeniti djelatnost. Nadalje se u statutskom opisu institutske djelatnosti uvijek rabi dvostruki termin s povlakom, dakle etnologija/kulturna antropologija.

megalomaniju njegova - tradicionalno govoreći - predmeta, koji kad-tad u svojem definiranju dogura do nečega kao "ljudska kultura u vremenu i prostoru" - ono samo ostaje marginalno, potrošno, teško objašnjivo bez kilometarskih rečenica, od kojih se većina potroši u funkciji bijega od socijalnih stereotipa, u objašnjavanju što ono zapravo nije a uporno se misli da jest.

Ali kad se danas govori o, inače vječitoj aktivnosti definiranja i predefiniranja ovih područja, onda se misli, ili barem ja mislim, na onu razinu profesionalne odluke koja mora ili ne mora pasti - ali se svakako više ne može pravdati iz domene ikakvih transcendentnih orbita primordijalnih čistoća i jasnoća znanstvene misli, empiričke izvjesnosti zaključaka i metodoloških putova koji vode ravno do jedinog pravoga i ispravnog cilja. Čini mi se da - više nego ikada prije - ta odlučnost odabira mora narasti iz imanentno profesionalnih okvira, nastalih po raspravi disciplinarnih stečevina (poštivanju kontinuiteta ali i diskontinuiteta znanstvene tradicije) s jedne strane i prosudbe nužnosti, prednosti i ograničenja promjena, s druge strane. Pri svemu tome, mora se biti načisto s činjenicom da se radi o egzistencijalno ugroženoj profesiji odnosno disciplini koja je pred svojim mogućim zalaskom ukoliko se aktivno ne uključi u promišljanje vlastita identiteta, bez obzira što je mnogima "već dosta" samopromišljanja, meta-etnologije i sličnih luksuznih i dokonih rasprava koje im navodno priječe da se konačno "bace" na terene i društveno intrigantne teme.

No, iako pak već sada govorimo u neupitno jasnim terminima te o različitim i autonomnim konceptima i odvojenim katedrama, onda moramo i posve precizno znati o kakvim se pretpostavkama radi.

Kada govorimo o antropologiji "kao takvoj", bez uobičajenog kulturnoga predznaka koji je kao signal vezuje uz spomenuto europsko višedisicplinarno područje, onda se, osim o Lévi-Straussovoj nejasnoj i futurističkoj koncepciji, može raditi o dvije stvari. Jedna uporaba termina označava zamah gotovo svih tradicionalno utemeljenih znanstvenih disciplina prema razmicanju granica vlastitih diskursa, te prema nekoj novoj cjelovitosti humanističkoga i humanoga znanja. Takva bi imala u prvom redu riješiti neka pitanja znanstvenoga diskursa koja se dugo ili nikada nisu postavljala te se čak i smatrala bitno neznanstvenima. Kada se danas govori npr. o *problemima parcijalnosti*, onda se to manje odnosi na želju za dostizanjem hipotetičkog totaliteta i egzaktnosti znanstvenoga mišljenja i prakse, a više o temeljno etičkim problemima: parcijalnost označuje ne samo neuključivanje drugih potčinjenih perspektiva nego najčešće podrazumijeva i univerzalističko proširenje jednoga ali moćnoga djelomičnog uvida na račun drugih. Misлити o statusu znanja, pogotovo onog antropološkog, unutar novih humanističkih zahtjeva, etičkih, ali i estetičkih pretpostavki njegove proizvodnje više (ili ponovno) ne znači izdaju njegova temeljenog racionalnoga načela.

O takvim ciljevima kojima se pridružila velika većina tradicionalnih akademskih disciplina ali i posve novih izvanakademskih i akademskih koncepata govori se kao o *antropološkima*. No taj pojam očito ne sadrži onu preciznost određenja niti posebnost ciljeva kakva je nužna za, na primjer, osnivanje nove *antropološke* katedre, te se o njemu, mislim, u ovom slučaju niti ne radi.

Ukoliko se pak, bilo u pretpostavljenom tumačenju službenog dokumenta ili u "podtekstu" osnivanja antropoloških studija, pod "granskom" za razliku od niže ali temeljnije, "poljne" antropologije (etnologije), podrazumijeva tzv. četvorodijelni koncept američke sveučilišne tradicije znanosti koja smjera na sveobuhvatno, biološko-arheološko-lingvističko-kulturno antropološko *znanje o čovjeku kao takvom*, onda diskusija kreće u drugom pravcu.

Radi se dakle o jednom akademski jakom i predznakom američkom *main stream* konceptu četvorodijelne sveobuhvatne znanosti o čovjeku. U lokalnim izvanameričkim sredinama, te od užeg europskog smisla antropologije, on se odvaja specifičnom razlikom, za sada više administrativnoga nego stvarnoga sjedinjenja egzaktnog (fizičkog ili biološkog) i društvenohumanističkog dijela antropologije, podjela kojih je u europskim okvirima odavno izglasana (usp. Schippers 1995). Četvorodijelna akademska tradicija uključuje arheologiju, lingvistiku, biološku i kulturnu antropologiju a danas se ostvaruje na oko 370 akademskih odsjeka, 42 istraživačka instituta diljem SAD (usp. Vincent 1996). Dio američkih antropologa vjerojatno je smatra svojim definitivnim intelektualnim okvirom, ali je drugi dio smatra i jednostavno profesionalnim utopičkim znanosti kojoj se na taj način upravo omogućuju visoke specijalizacije diskursa i pokoji eksperimentalni momenti, a neki su od tih nedavnih momenata, znamo, pomaknuli i svoje domicilne temelje (o američkoj akademskoj antropologiji vidi i Bennet, 1995). Donekle taj recentni razvoj podsjeća na europsko poimanje etnologije kao područja primjene i prihvata cjelokupnosti antropološke teorije, bez obzira na posljedice po njezinu "konstitutivnu bit". Oni koji "četvorodijelnu" uzimaju kao jaki znanstveni koncept ili paradigmu koja tolerira ali se brzo rješava prolaznih moda i slabosti, podsjećaju pak na onu europsku struju koja se zalaže za stalne povratke inicijalnoj metodološkoj i predmetnoj cjelovitosti - ovaj puta etnologije. Kao i ondje, stabilnost stečenoga znanja osigurava se uglavnom predominacijom na akademskoj i predajnoj razini, dok u smislu istraživačkih strujanja, diskontinuiteta i promjena te recentnoga publiciranja ne mora biti, i u većini slučajeva niti nije riječ o dominantnom usmjerenju.

Stoga se u enciklopedijskim izdanjima o razvoju američke antropologije (AA) govori kao o tri faze, "developmentalizama" (evolucionizam i inačice), zatim strukturalizma s različitim odvjetcima i specijalizacijama, te postmodernizma koji i u okviru globalnoga teorijskog značaja zadržava svoj bitno američki predznak (usp. Vincent, nav. dj.). Podrijetlo prekomorske koncepcije inače je u europskim terminima etnologije i folkloristike, u okviru sličnih socijalnih i kulturnih ciljeva očuvanja kulturne baštine te adekvatnog znanstvenoga razvitka koji teži objedinjenju i paradigmatizaciji disparatnih amaterskih interesa lokalnih društava i muzeja. Koncept kulture (Boas, Mead, Benedict, Lowie, Kroeber i Sapir) također se artikulira pod uvelike europskim, odnosno utjecajem tadašnje njemačke antropologije (ili etnologije): kao ustanovljavanje difuzije kulturnih tragova kroz materijalnu kulturu i jezične studije. No istodobno s izranjanjem prvih evolucionističkih teorija (H. Spencera i L. Morgana) ovdje se krenulo prema ubrzanom usponu akademske antropologije i profesionalizaciji struke do Drugoga svjetskog rata. U skladu s tadašnjim političkim

zahtjevima, istraživanje AA širi se na istočnu Aziju i Pacifik, pri čemu se do sredine šezdesetih mijenja i taktika terenskog istraživanja, počinju se istraživati suvremene promjene u *kulturnim rezervatima*, oslanjati se ne samo na promatranje, odnosno podatke, nego i na sve dostupne informacije, odnosno činjenice. Time se, međutim, sve više počinju dovoditi u pitanje generalizacije društvenih i političkih znanosti o američkom društvu. Za razliku od tzv. povijesne antropologije Kroebera koja, na Bratanićevu radost, nastavlja putem povijesne i egzaktne obradbe kulturnih elemenata, već tzv. psihološka škola odmiče autentičnom terenskom iskustvu, teorijskom naziranju te pismovnom, bolje reći, književnom ostvaraju koncepta univerzalnih kulturnih obrazaca promotrivih na izoliranim društvima - dakle prema onoj antropologiji kulture koja bi se, prema mišljenju spomenutoga hrvatskog etnologa, opasno približavala "iracionalnom elementu" humanističkih znanosti. Znamo da je pod takvom opasnošću smatrao ucjepljivanje u humanističke i društvene, odnosno povijesne, egzaktne, idiografske znanosti, metoda i ciljeva iz domene prirodnih znanosti, kakvo, prema njemu, kulminira u strukturalizmu (usp. Bratanić 1976). Posljednji pak pravac gotovo u potpunosti prekriva američku disciplinu pedesetih i šezdesetih godina, bibliografskim ulaskom de Saussurea, Godeliera, Bourdieua, Althussera, Foucaulta, Turnera i Mary Douglas, odnosno simboličke antropologije s ključnim riječima ritual, simboli, politička antropologija. Od strukturalističkog trenutka, međutim, doista postaje sve teže govoriti o antropologiji kao jasno definiranom području ili znanstvenoj disciplini, a dodatno se komplicira stvar njezina odnosa s etnologijom. Bez obzira što su obje znanosti neovisno objavile "permanentnu krizu identiteta", i eklektizam kao trajno metodološko nagnuće (usp. Wolf 1980), te što im je zajednički napor "bavljenja ljudskom kulturom u vremenu i prostoru" - ono što nam omogućuje da ih odvajamo jest razlika u rasporedu, empirijske, epistemološke i, ako hoćemo, ideološke nadležnosti nad ovim konceptima, a to znači egzaktne razlike u znanstvenim povijestima i okvirima za definiranje profesionalnih nadležnosti.

S druge strane, strukturalistička epistemologija uvodi zamisao antropologije kao, pomalo nebuloznog (u Lévi-Strausovim riječima), u svakom slučaju fluidno definiranog područja usmjerenog razini budućega konačnog znanja o čovjeku. "Osovljena je na prirodnim znanostima; naslonjena na humanističke znanosti; gleda prema društvenim znanostima" kaže Lévi-Strauss (1977:369), nakon što se vlastoručno poduhvatio istraživanja mnoštva europskih i američkih odsjeka za socijalnu i kulturnu antropologiju. Stvarajući široko polje "parazitske, eklektične i privremene znanosti", antropologija se razvija na račun nepokrivenog ili neautoriziranog prostora ostalih znanosti, "postepeno pripajajući sebi do tada difuznu i drukčije raspodijeljenu građu, i određujući jednu opću preraspodjelu predmeta istraživanja, između svih humanističkih i društvenih znanosti" (Lévi-Strauss 1977:354). U istome članku "Mjesto antropologije u društvenim znanostima i problemi koje postavlja njezina nastava" iz 1954. godine (objavljeno u knjizi *Strukturalna antropologija*, 1977.) on međutim postavlja i glasovitu kontroverznu hijerarhiju po kojoj: "etnografija, etnologija i antropologija ne čine tri različite discipline, ili tri različita poimanja istih istraživanja. To su, zapravo, tri etape

ili tri momenta jednog istraživanja, a davanje prednosti nekom od ovih termina samo izražava predominantnu pažnju okrenutu prema jednom tipu istraživanja, koji nikad ne može isključivati druga dva" (1977: 362-363).

Moglo bi se u (polu)šali reći da se neki zbog ove instrukcije i "hijerarhijske nadmenosti" koja iz nje izbija, nikada iz protesta neće ozbiljnije baviti time pa ni podučavati antropološki strukturalizam. No, svojim otvaranjem "zloglasnoga" povijesnoga pitanja u antropologiji i etnologiji, strukturalizam je, možda i neočekivano, otvorio put kasnijoj, u stvari recentnoj, struji ponovnoga ostvarivanja europskog odnosno etnološkog, alias povijesnog identiteta ove discipline. To je problem koji, nažalost ili na sreću, nemamo ovdje puno vremena elaborirati. Jednostavno, i zbog toga malo pretjerano rečeno, tzv. povijesni princip teži isključivoj znanstvenoj legitimaciji etnoloških zaključaka, a takvu bi zakonitost, kako se misli, zajedno s pravocrtnom a ne "vrludajućom" krivuljom svojega dvostoljetnoga razvoja, oduvijek i imala, samo da nije stupala u eksperimentalne i "promiskuitetne" veze s naizgled sličnim konceptima, veze koje su je opteretile apovijesnom, totalnom i iracionalnom tendencijom nametnutom - kako se vidi - uglavnom tek intelektualnom nedisciplinom i "divljinom" pojedinih genija.

Ironija je, međutim, da je, barem dijelom, strukturalizam poststrukturalistički "pao" upravo uslijed procjene svoje "neumjerene povijesne egzaktnosti", odnosno empirijske aspiracije na "bezgranično polje označitelja" pri čemu apstraktne strukturalne sheme uvijek same ostaju predmetom iskustvenog dokazivanja (usp. Derrida 1988).

Tvarne pak i profesionalne posljedice totalizirajućih težnji ove znanosti, koje pak nisu daleko niti od karaktera četvorodijelnoga američkog koncepta, sažeo je u svom poznatom stilu Clifford Geertz. "Jedna od prednosti antropologije", veli on, "da nitko, uključujući i njezine djelatnike, ne zna točno što je ona. Ljudi koji promatraju babune kako kopuliraju, ljudi koji prepisuju mitove u algebarskim formulama, ljudi koji iskopavaju pleistocenske kosture, ljudi koji izrađuju decimalski precizne odnose između ponašanja u toaletu i teorija bolesti, ljudi koji dekodiraju majanske hijerogliffe, i ljudi koji klasificiraju srodničke odnose u tipologijama u kojima naši najbliži ispadaju "Eskimima", svi zovu sebe antropolozima" (1973:623).

Postmodernizam od polovice 60-ih donosi bolne pretpostavke smanjivanja zahtjeva i validnosti globalnih uvida, s ključnim riječima kao što su kriza i fragment. No konačne posljedice, pak nisu samo bolesno krizne nego i ozdravljujuće skretanje prema dvama pravcima: hermeneutici (simboličke i interpretativne antropologije) i prema historiografiji. Paradigmi interpretativne antropologije suprotstavljaju se, naime, oni koji smatraju da je još uvijek svrha znanosti pojave *objasniti* a ne ih neprestano reinterpreirati, te objašnjenje kulturnih pojava nastavljaju tražiti u procesu njihove proizvodnje, u širokom smislu unutar historijskih i političkih okvira, u "jakom konceptu" činjenica ekonomske povijesti, posljedica razvoja kapitalističke ekonomije u zapadnoj Europi od 16. stoljeća, koja se konačno razvila u svjetski sustav moći (usp. Wallerstein 1974). Wolfova politička ekonomija i Geertzova književno-interpretativna

ideja kulture kao teksta propituju pogotovo njezin teret modernizacijske paradigme: kritika se odnosi na njezinu isključivu, pragmatičku, tehnokratsku i scijentističku usredotočenost, u političkom smislu na kritiku liberalističkog individualizma i površnog povijesnog uvida i razumijevanja.

Sam je tzv. tekstualni obrat kao zaštitni znak znanstvenoga poststrukturalizma, moglo bi se reći, "pukao" upravo na pitanju teksta, odnosno ostvaraja znanstvenoga pisanja pod prevelikom teretom znanstvenih i socijalnih ideala, te na pragmatičnom nedostatku vremena i "gomilanju" društvene stvarnosti što je čekala na red dok je znanost bila zabavljena metaforama vlastita jezika.

Slijedom specijalizacija te interdisciplinarnih veza s izvanantropološkim područjima, naročito historiografijom i književnom teorijom ali i ostalim disciplinama, nastaju područja visoko specijaliziranih diskursa (humane, medicinske, psihologijske, urbane, vizualne antropologije, itd.). S druge pak strane, feministice, homoseksualci, crni i hispanski antropolozi počinju se uklapati u akademiju na način koji je subverzivan prema dotadašnjem antropološkom kanonu i u tom se smislu antropološki postmodernizam poklapa s usporednim jačanjem manjinskih i tzv. subalternih glasova, s razdobljem postkolonijalne kritike i institucije kulturnih studija. U tzv. refleksivnom modusu svi smjerovi polako ulaze u *srednji tijek* antropologije 21. stoljeća, izazivajući i nadalje američku vrstu društvene znanosti.

S druge strane oceana britansku socijalnu antropologiju određuje inzistiranje na tome da nije grana opće antropologije nego više vrsta sociologije (Evans-Pritchard, Firth, Mair, Radcliffe-Brown); ali se i ona u užem smislu definira posve antropološki, preko malinovskijevske vrste terenskoga rada, odnosno preko funkcionalističkoga momenta koji je ondje prvi "zaparao" difuzionističko i evolucionističko natjecanje povijesnih ili narativno dijakronijskih tumačenja zakonitosti promjena svjetskog razvoja. Uvođenjem istraživanja *idiosinkrazičnih*, nesvodivih kultura izoliranih naroda, čime rubi s američkom antropologijom, uvode se ujedno i pretpostavke da tzv. povijesno načelo i ovdje otpadne kao jedino ili pravo tumačenje kultura. Antropolozi se, naime, bave otpornošću osobina stabilnih društvenih sustava, koje su ujedno i univerzalna određenja socijalnoga reda i djeloređa, samo što povijesni događaji "ometaju" ustanovljavanje istih strukturalnih osobina zapadnjačkih društava.

Ono što se s različitim predznacima smatralo "apovijesnošću" funkcionalizma i strukturalizma sada je nudilo okvir za definitivno napuštanje kontroverzi antropološkoga helenizma (i europocentrizma), odnosno onog tipa "developmentalizma" koji je odlučno podrezan terenskim *promatranjem sa sudjelovanjem*, izvještavanjem "pepermintski svježim podacima o živućim društvima, uvijek s malo prezira prema nepovratno mrtvim kulturama stare Grčke i Rima, da Povijest u općem smislu i ne spominjemo" (Cartledge 1996:100). No, nakon što je britanska antropologija snažno pretrpjela postkolonijalnu kritiku, te je sada vođenje antropoloških istraživanja u bivšim kolonijama krajnje suspektno, njezin uvid danas podsjeća na onaj iz 19. st. U sjevernoj Europi gdje se proširila (Skandinavija, Nizozemska, Njemačka, Belgija i Francuska nakon 1950.), odsjeci koji imaju korijene u kolonijalnom uvidu i poslijeratnim

traumama dekolonizacije, danas nužno uljučuju tzv. razvojne studije (donekle slične studijama tranzicije). U Njemačkoj i Francuskoj su npr. socijalni i kulturni antropolozi normalno uključeni u odsjeke za komparativnu etnologiju, a u Skandinaviji i Nizozemskoj imaju specijalizirane odsjeke. Dotadašnji terenski i istraživački dio antropologije ovdje se na neki način smirio u relativističkom i usporednom smislu stečenoga i predajnoga znanja o kulturama svijeta, dok suvremenim empirijskim istraživanjima uglavnom vlada zanimljiv paradoks da domaći antropolozi rade što bi se reklo *overseas* a domaći je teren na etnologima ili stranim antropologima(!) (usp. Gerholm 1995).

Postoji i izrazita neravnoteža u antropološkom zanimanju za jug i za sjever Europe: od članova Europske asocijacije socijalnih antropologa (osnovane 1992.) više od dvostruko njih istražuje u mediteranskim zemljama nego na sjeveru. To nas vodi predstavi niza današnjih paradoksa ove/ovih znanosti. Mediteranska antropologija, na primjer, koja se rodila oko koncepta helenističke antropologije i europske, domaće egzotike, izrasta na paradoksu istraživanja starih civilizacija na osnovi terena u danas politički slabim zemljama. Na osnovi toga regionalnog koncepta rastu generaliziranja socijalnih tipova (bilateralno srodstvo poduprto kumstvima, kultovi svetaca i analogni politički kultovi, vjerovanje u zle oči, spolna podjela rada i morala), sve zajedno tzv. *kompleks časti i srama i amoralni familizam* kao otpor širim društvenim procesima i modernizaciji. Od sedamdesetih, zahvaljujući poglavito Michaelu Herzfeldu (1986, 1987), pod snažnom je kritikom zbog proizvodnje i podupiranja kulturnih stereotipa i predrasuda, ali i pod paradoksom jedne gotovo zabavne inverzije njihova obnavljanja u domaćim etnologijama "Mediterana". Slično je i s "balkanističkom" antropologijom: dok se antropološka vjerovanja i praznovjerice o Balkanu sada čitaju izravno iz globalnih meta i mega kritičkih obrazaca poput orijentalizma (usp. Todorova 1996), na samom se "terenu", gdje je opterećenje političkom korektnošću manje, sve više vjeruje u neuvijenu točnost svih stereotipnih stečevina.

No generalno, antropologija bilježi razdoblje obilježeno "glasovima" s više ili manje ljutih rubova svijeta: američka *južnjačka antropologija*, na primjer, svoju sjevernu maćehu bez pardona povijesno vezuje uz planetarnu ekspanziju jedne civilizacije, nacionalizam i militarizam, kršćansku misiju i rasizam, kapitalističko-industrijalističku potragu za tržištima i sirovinom, te intelektualnu gramzivu nestrpljivost da načini inventar svih pojava svijeta (Krotz 1997). Odasvud s juga i istoka i tužbe na paternalistički stav zapadnjačkih antropologa: domaći su znanstvenici rabljeni uglavnom kao informanti ili u zamjenu za kakvo koautorstvo u "doista važnim" publikacijama, eventualno poziv na neko od svetih mjesta prave antropološke misli. *Antropologija rubova*, sve više se razvidi, ima svoje zasebne kulturne, pa onda i znanstvene osobine: proučavatelji i proučavani dio su iste kulture, znanje je uvezena roba, a uvjeti njegova stjecanja su neusporedivi te, naposljetku, domaći se prihvaćaju egzotizacija vlastitih kultura kao posljedice egzotične nužde antropološkoga diskursa (usp. Krotz, nav. dj.). S druge strane, "metropolska" kritika etnologiju Srednje i Istočne Europe bez zadržke smatra tradicionalno u službi nacionalizama, dok se rigorozna

(autohtona) kritika etnocentrizama uzima kao njihovo gotovo jedino znanstveno postignuće. No i nadalje stoji da rješenje nije u tome da, u želji preispisivanja vlastitih povijesti kao "nečeg drugog do li čiste deskripcije ili ideološke fabrikacije", pojedine nacionalne etnologije sada jednostavno "prijeđu na naziv antropologija" (usp. Jasiewicz i Slattery 1995)

Slaba ili loša komunikacija unutar disciplina stvara uvjete za rast neovisnog proučavanja povijesti antropologije u Europi, koje jača od početka 90-ih s naglaskom na unutardisciplinarno pisanje povijesti znanosti. Iz zbornika "Fieldwork and Footnotes, Studies in the History of European Anthropology" iz 1995., koji je jedan takav pokušaj, vidi se da je rasprava tek započela. Već za samu odredbu začetka etnografije i etnologije u Europi vrijede najrazličitiji kriteriji: neki protoetnografijom uzimaju ranomoderni putopis od 17. st ili idu još dublje u mrak njezine neznanstvene povijesti, drugi se, pak, strogo drže datuma institucionalnih utemeljenja ili barem povijesnih dokumenata o nazivlju i prvim definicijama ove djelatnosti.²

Dio se pak obraća paradigmatiskijim određenjima: ovdje prevladava stav da europsku etnologiju nosi jedna univerzalna kulturološka paradigma, koja je zapravo čudno harmonizirana kontradikcija između prosvjetiteljskih traganja za univerzalnim zakonima i romantičkim zahtjevima partikularnosti. Tako se na neki način teži rehabilitirati upravo ono što je prekomorska "iracionalna" teorija htjela izbjeći, zovući to *pozitivističkom vizijom napretka* odnosno *organskim narodnjaštvom* (usp. Koepping, Schippers, Geana 1995).

Ovim malim europskim povijestima zasigurno bi valjalo pridodati i specifičnu povijest hrvatske discipline, po mogućnosti izvan one europske idiličnosti koja zahtijeva biranje mjesta gdje su najmanja opterećenja za povijest discipline. Takva povijest ne bi mogla, a ne bi ni morala, poreći da smo u znanstvenoistraživačkom ili ako hoćemo epistemološkom smislu mi već davno u stanju interdisciplinarnosti - ne samo da smo duboko isprekrižani s europskom folklorističkom tradicijom, nego se već dobrih dvadesetak godina govori i o antropološkim pristupima u etnologiji.

Interdisciplinarnost se pri tome najmanje ponaša kao "nedisciplinarnost", ona je čak u smislu novih profesionalnih ideala neočekivano postavila neka oštra i posve tvarna pitanja o posljedicama ucjepljivanja znanstvenih disciplina jedne u drugu. U tom okviru funkcioniraju grubo rečeno tri mišljenja, jedno je ono radikalnog inter- ili trans-disciplinarizma koje je zacrtao još Barthes a koje se odnosi na *kreiranje novih područja ili predmeta istraživanja* gdje se bitno umanjuje važnost pedigree znanstvenih teorija. Ovakav bi okvir odgovarao terminu odnosno području *etnoantropologija* koji se također sve češće čuje pogotovo u europskim okvirima, tim više što se u reformiranim kontinentalnoeuropskim etnologijama doista može govoriti o ostvarivanju novoga predmeta istraživanja.

²Mora se reći da visoko kotira teorija o začetku: godina 1783., mjesto Beč, rad na latinskom jeziku slovačkog povjesničara Kollára, koja potječe od hrvatskog etnologa Vitomira Belaja (1989).

Drugo mišljenje vidi interdisciplinarnost kao supostojanje i okupljanje tradicionalnih disciplinarnih gledišta čija sinteza zaključaka je, dakle, bitno pluralistička i višeglasna, uključujući tu i mogućnost konfliktnih mišljenja, disparatnih zaključaka i sl. Ovo je pak blisko realnim stanjima znanstvenih zajednica, pa tako i hrvatskoj etnologiji kao cjelini, gdje je ona osnovna podjela o kojoj već vrapci pjevaju zapravo u sumi imala i pozitivnu razvojnu ulogu, ako ništa onda kao to supostojanje različitih mišljenja i perspektiva. Na ovom bi mjestu dakle stajala sintagma etnologija i kulturna antropologija, kao područje miješanja znanstvenih žanrova, pristupa i sl. - ne samo tih dvaju nego unutar cijelog područja društvenih i humanističkih znanosti.

Postoji naposljetku i treće mišljenje, koje govori o nesvodivosti diskursa služeći se terminima kao što su konstitutivna bit, jedina prava znanost i sl., te prokazbom svih društvenih mjesta gdje se ta konstitutivna bit troši, iskrivljuje, rabi i slično. No, ova treća je danas bitno označena upravo svojim izvandisciplinarnim položajem, ostvaruje se iz područja koja su mahom umaknuta od znanstvenoga rada u užem smislu, kao empirijskog istraživanja, reprezentacije materijala, interpretacije, upornoga pisanja, metoda pokušaja i promašaja, dubokoga sumnjanja i svega što čini antiidilično i antiidealizirano shvaćanje profesije koju ću za ovu priliku nazvati *etnologija ali antropologija*.

Literatura

- BENNET, B. (1995): American Anthropology; Applicability in American Academe. *Narodna umjetnost*, 32/1, Zagreb, str. 69 - 79.
- BRATANIĆ, B. (1976): Pogled na 200 godina etnološke znanosti. *Izješća*, V i VI, str. 5 - 55.
- CARTLEDGE, P. (1996): Classical Studies. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (A. BARNARD, J. Spencer, ur.), Routledge, London, New York.
- DERRIDA, J. (1988): Struktura, znak i igra u diskursu humanističkih nauka. U: *Strukturalistička kontroverza*, Prosveta, Beograd, str. 289 - 309.
- GEANA, G. (1995): Discovering the whole of humankind: the genesis of anthropology through the Hegelian looking-glass. U: *Fieldwork and Footnotes, Studies in the history of European anthropology* (Vermeulen i Roldán, ur.), Routledge, London, New York.
- GEERTZ, C. (1973): Thick Description: Towards an Interpretive Theory of Culture. U: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, Basic Books, Inc. Publishers, New York, str. 3 - 30.
- GERHOLM, T. (1995): Sweden: central ethnology, peripheral anthropology. U: *Fieldwork and Footnotes, Studies in the history of European anthropology* (Vermeulen i Roldán, ur.), Routledge, London, New York.
- HERZFELD, M. (1986): *Ours Once More, Folklore, Ideology, and the making of Modern Greece*. Pella Publishing Company, Inc., New York.
- Anthropology through the Looking-Glass, Critical Ethnography in the Margins of Europe* (1987): Cambridge University Press, New York.
- KOEPPING, K. (1995): Enlightenment and Romanticism in the work of Adolf Bastian (The historical roots of anthropology in the nineteenth century). U: *Fieldwork and Footnotes, Studies in the history of European anthropology* (ur. Vermeulen i Roldán), Routledge, London, New York.

KROTZ, E., (1997): Anthropologies of the South, Their rise, their silencing, their characteristics. *Critique of Anthropology*, vol. 17, n. 3.

LÉVI-STRAUSS, C. (1977): *Strukturalna antropologija*. Zagreb.

SCHIPPERS, K. T. (1995): A history of paradoxes, Anthropology of Europe. U: *Fieldwork and Footnotes, Studies in the history of European anthropology* (ur. Vermeulen i Roldán), Routledge, London, New York, str. 234 - 247.

TODOROVA, M. (1996): The Construction of Western Discourse of the Balkans. *Etnološka tribina*, 19, Zagreb.

VINCENT, J. (1996): American anthropology, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (Alan Bernard, Jonathan Spencer, ur.). Routledge, London, New York.

WALLERSTEIN, I. (1974): *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the 16th Century*. Academic Press, New York.

WOLF, E. (1980): They Divide and Subdivide and Call It Anthropology. *New York Times*, December 14.

ETHNOLOGY BUT ANTHROPOLOGY!

A CONTRIBUTION TO DISCUSSION OF THE THEME: ETHNOLOGY AND?, OR?, AND/OR?, THROUGH?, VERSUS? (ETC.) ANTHROPOLOGY

Summary

The paper presents one of the, possibly useless but certainly necessary, attempts to determine the relationship (especially prior to important institutionalised interventions that could have permanent professional consequences) between ethnological and anthropological area that would take in regards their (as wide and as complicated as possible, also paradigmatic, historically-scientific and social) background, of their parallel but also at the same time related and inseparable European and global development. In relation to that, this text doesn't offer a simple solution, but mostly points to necessity of discussion and serious study of this problem, especially in the case of recent practice of the renaming of European continental (national) ethnologies. Still, a viewpoint stated is that ethnology is not so easily renamed into anthropology, nor it has the reason to be (for the reasons of broadening the theoretical discussion or perhaps escaping from ethnocentric history), since adequate problems besiege scientific history of social i.e. cultural anthropology. Furthermore, what should be carefully balanced and, for that rate loudly and clearly named is the aspiration of imbuing of anthropology within four-part American academic practice of teaching not typical of recent European tradition (which would be less of a problem) and that is inclined to underline 'lower', 'building', 'local' ethnological perspectives in hierarchically more powerful part of universal human science., in other words, removing of legitimate possibilities of theorisation, interdisciplinary insight and other elements of development within domestic ethnology itself. Not only do the contemporary directions of dismantling of total insights from the point of view of partial and local points of scientific and cultural practice warn of this (for which more suitable and becoming then 'fossilised' and allegedly unquestionable concept of 'anthropology as

such' would be introduction of, for example, cultural studies in Croatian university practice), but the tradition of Croatian ethnological thought alone. Separation of 'real' ethnology and 'real' anthropology with clear message on their autonomy, i.e. impossibility of mutual dialogue, would be one of the poorer and hypocritical consequences of otherwise largely awaited broadening and improvement of the study of ethnology within Croatian university.